

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ДУХОВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

У статті розглянуто питання українсько-польських духовних взаємовідносин, що склалися протягом XIX-XX століть.

Існують події і явища, наслідки яких, а отже, і їх суспільна суть по-різному сприймаються у різні періоди часу. Як правило, події минулого розглядаються і оцінюються з погляду сьогодення, у якому тією чи іншою мірою відобразились їх результати. Водночас у наших уявленнях та оцінках життєвих явищ сьогодні неважко помітити відгомін стереотипів минулого, не завжди націлених на бачення історичної перспективи, яка постає перед світом XXI століття.

В історичному минулому народів-сусідів нерідко траплялися факти, що давали підстави для взаємних звинувачень, які сьогодні нічого, крім зростання недовіри, не дають. Ворушити їх – значить не бачити тих обривів, які вимальовуються на горизонтах співробітництва і довіри майбутнього. Взаємно визнати трагічні сторінки минулого як факт, що ніколи не повториться, і продовжувати те, що не розділяє, а єднає народи, – на це сьогодні спрямовує увагу саме життя.

Розуміння українсько-польських стосунків на побутовому рівні ще й нині несе на собі нашарування, залишені інтересами й політикою імперій, що вже зникли назавжди. Всупереч таким нашаруванням сьогодні важливо зупинитися на тому, що навіки залишилось у народній пам'яті, єднає українців і поляків як сусідів, що мають нині свої суверенні держави, і українців та поляків, що разом живуть і на землі сучасної України, і на землі сучасної Польщі.

Єдність бачення проблем людського буття яскраво відобразилася у духовному досвіді обох народів. Так, у прислів'ях і приказках зустрічаємо:

*укр.: яка гребля, такий млин,
який батько, такий син;*

*польськ: jake drzewko, taki klin,
jaki ojciec, taki syn;*

*укр.: тиха вода греблі рве
польськ: cicha woda brzegi rwie;*

*укр.: крук крукові ока не видере;
польськ: kruk krukowi oka nie wykole;*

укр.: *де тонко, там і рветься;*
польськ: *gdzie cienko, tam się rwie* і т.д. [1].

Суть не тільки в тому, що наведені приклади виражають однаковий узагальнюючий смисл. Такі відповідники можна знайти у прислів'ях та приказках і тих народів, що віддалені один від одного і географічно, і особливостями побуту та звичаїв. Духовна спорідненість польських та українських прислів'їв проявляє себе особливо в тому, що близькі за своїм смислом вирази мають не просто образні еквіваленти в іншій мові, а являють собою ті ж образи, що відрізняються лише звучанням відповідних слів: *ojciec – батько; cienko – тонко; cicha – тиха* і т.д.

А отже, життєві умови, що формували духовний досвід народів-сусідів, були теж близькими, як і мова, як і сама доля народів. Про це свідчить також і те, що в духовному арсеналі обох народів бачимо ідентичні образи народних казок:

"Мудра дівчина" (укр.) – "Mądra dziewczynka" (польськ.)

"Названий батько" (укр.) – "Przybrany ojciec" (польськ.)

"Сонілка" (укр.) – "Piszczalka" (польськ.)

Про близькість долі двох народів нагадує сама історія: після втрати державної самостійності Україною втратила державну самостійність і тричі поділена Польща (1772, 1793, 1795 р.). А через певний час після відновлення державної суверенності Польщі (1918 р.) суверенною стала й Україна.

Поляки – католики, українці – православні. Проте це значить лише одне: християнство прийшло до поляків з Риму, а до українців, трохи пізніше, – з Греції (відповідно у часи князя Мешка I в 966 р. – у Польщі; в 988 році за князювання Володимира Святославовича – у Київській Русі). І не можна не погодитися з польським письменником Юзефом Лободовським, який підкреслював, що польська Мадонна Остробрамська й українська Почаївська – це одна й та ж Мати Божа, "що береже спокій усіх мешканців Волині" [2: 67].

На землі Волині проживало чимало поляків, які залишили глибокий слід в українській і світовій культурі. Це відображено у ряді відомих досліджень [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Проте, говорячи про польсько-українські взаємини, необхідно звернути увагу на ряд моментів, які раніше не висвітлювалися у публікаціях. Так, у Кракові наприкінці XVст. для України-Русі були надруковані "Часослов" та інші священні книги [8: 17]. А ряд творів поетів європейського Ренесансу прийшли до України-Русі як переклади з польських перекладів. Серед них розділи поеми Торквато Тассо "Визволений Єрусалим", перекладений за версією польського поета Петра Кохановського. Це були перші з відомих на той час "зразків октави в українському віршуванні" [8: 18]. З польського перекладу прийшла в тогочасну Укра-

їну одна з новел "Декамерона" Дж. Бокаччо ("Про Зігізмунда і Звіздарда"). Тоді ж було здійснено українські переклади епіграм Яна Кохановського та творів інших польських авторів [8: 18].

Класик польської літератури Ю. Крашевський із душевним теплом і турботливим смутком зображував життя українського села, проявляючи щирий інтерес до українського селянина. Тому й не дивно, що про це з повагою згадував Іван Франко, а Леся Українка вносить його [9: 41].

Залишилися поза увагою дослідників українсько-польські духовні зв'язки, зумовлені історичними подіями минулого та спільним проживанням українців і поляків на певних територіях. Так, національно-визвольний рух у Польщі, починаючи з повстання 1794 р. під керівництвом Т. Костюшка і продовжуючись у виступах 1830-1831 р.р., 1863-1864 рр., у діяльності підпільних груп (до яких належав і відомий всьому світу поет Адам Міцкевич), підривав імперські основи царської Росії і сприяв падінню кріпосного права в Росії [10: 13].

Духовна нескореність, прагнення за всяку ціну відстояти свою свободу, внутрішня людська гордість були тими якостями, які зумовлювали повагу до поляків, формували розуміння єдності долі двох народів під гнобленням царизму. Ця духовна нескореність проявляла себе й на побутовому рівні: за принципом психологічної індукції викликала таку ж нескореність інших – тих, хто її бачив і усвідомлював. Її все життя відчував російський поет М. Некрасов, мати якого – полька Олена Закревська з містечка Немирова – була для нього зразком вищих мотивів морального порядку, що гордо й мужньо протистояла брутальній бездуховності чоловіка – батька поета. "Вона в найтрагічніші хвилини свого самотнього життя не принизила себе зверненням із будь-яким проханням до близьких їй людей... уплив на сина її високо одухотвореної особистості був величезним" [11: 376]. Так написали про неї автори історії російської літератури ХІХ століття, яких важко запідозрити в особливій прихильності до польської культури, про яку на цій самій сторінці сказано лише одне: "Різниця двох культур, характерів і настроїв" [11: 376].

Таку ж духовну нескореність і прагнення до свободи із глибоким співчуттям зображує Л. Толстой у повісті "За що?", показуючи трагічну долю молодого польки Альбіни і її нареченого Мігурського, вся вина якого була тільки в тому, що він любив свою вітчизну і хотів для неї свободи [12: 462].

В. Короленко, дитинство якого пройшло в Житомирі, завжди пам'ятав про подвиг любові його матері, польки Евеліни Йосипівни. Ті перші книги, які він прочитав, були книгами польськими. І культура, яку він увібрав у себе з дитинства, "була польською культурою" [13:52].

Коли Тарас Шевченко перебував на засланні, серед його друзів було багато поляків, з якими він відчував духовну спорідненість. А польсь-

кий поет Едуард Вігольд Желіговський (Антоній Сова) написав відому поезію "Do brata Tarasa Szewczenki", у якій є такі слова:

*"Tak zbawienia chwila bliska,
Kiedy wieszczow rodzi lud!"*

У перекладі Максима Рильського це звучить так:

*Не за горами там воля,
Де народ співця родив!*

Називаючи Шевченка сином і співцем народу, польський поет виражає надію на свободу обох народів [14: 193, 452]. І це зрозуміло: спільна доля породжує і однакові духовні поривання.

Можна згадати й таке. У "Вечорах на хуторі біля Диканьки" М. Гоголь зображує вільних козаків, що "не знали кріпосного права... Козаки зберегли волелюбні традиції і пам'ять про свою вільність. У повістях описується час, коли в Україні ще не було кріпосного права. Український народ, як відомо, був закріпачений указом Катерини II лише в 1783 році" – так сказано про книгу М. Гоголя в підручнику російської літератури для ВНЗ [15: 341]. Отже, до входження у склад Російської імперії Україна кріпацтва не знала. Про це, зокрема, згадує й І. Огієнко, підкреслюючи, що сотні тисяч вільних селян і козаків Катерина подарувала царським фаворитам, "і тихий наш край з того часу занімів у кайданах кріпацтва" [16: 166]. А значить, якби не цей указ, то й Т. Шевченко не народився б кріпаком. Тому й зрозуміла приязнь, що об'єднувала в Орській кріпості Т. Шевченка й польських революціонерів, а також прихильне ставлення діячів російської культури до А. Міцкевича, що перебував на засланні за антиімперську діяльність [17: 8-24]. Знав, любив і перекладав твори А. Міцкевича П. Куліш. Це йому належать слова: "Сам великий Міцкевич неодноразово настроював свою ліру на український лад" [16: 9].

Мабуть, необхідно підкреслити, що царизм особливо жорстоко переслідував поляків, уважаючи саме їх існування небезпечним для імперії: полякам і навіть особам, одруженим з поляками, було заборонено займати адміністративні посади аж до 1917 року, включаючи навіть посаду волосного писаря. Маєтки польських поміщиків, причетних до повстання 1864 р., були відібрані й за безцінь продані росіянам; у 1865 році було видано указ про заборону купувати нові землі особам польської національності, заборонено було і польську мову, польські книги [3: 40-43]. Тому важко назвати коректними висновки французького історика Данієля Бовуа про те, що "коли мова йшла про захист кріпацтва, то росіяни і поляки швидко знаходили взаєморозуміння" [21]. Навпаки, потрібно підкреслити інше. Духовні зв'язки, що склалися у відносинах між українцями й поляками та іншими народами значно глибші, ніж це традиційно уявляють. Наведемо декілька прикладів. Уродженець

м. Житомира Ярослав Домбровський був одним із учасників підготовки польського повстання 1863-1864 років і видатним діячем Паризької Комуні. У свою чергу, польське повстання 1863 року залишило глибокий слід у душі В. Короленка і в пам'яті житомирян, де теж відбувалися події, що будили думку, викликали духовний відгук: тут теж були арешти і страти, кипіли пристрасті, надії і розчарування [13: 46-53]. Не дивно, що у творах В. Короленка із глибокою симпатією зображено духовний світ гарибалдійця, що присвятив себе вихованню сліпого племінника Петра Поплавського ("Сліпий музикант"), а поляк пан Тибурцій із повісті "Діти підземелля" в тяжку для себе годину, коли помирає дорога дитина, знаходить сили, щоб підтримати в біді сина судді Васю. Вроджене прагнення до справедливості й людяності, несприйняття будь-якого насильства – на все життя стало важливою рисою внутрішнього світу В. Короленка, проявилось в його листах до Луначарського, у всьому його духовному складі. А дочка польського графа А.Ю. Дуніна-Борковського, дитинство якої пройшло у бабусі Теофілі на Волині, стала видатною українською письменницею – Наталеною Королевою [18: 633]. І водила її пером та висота проникнення в духовну сутність світу, в якій поєднується іскра Божа обдарування і творчий подвиг земної людини в ім'я краю і народу, який вона полюбила.

Подвигом високості духу любові й мужності було повстання Варшави проти фашистських окупантів – явище, подібного до якого не знала історія II світової війни. Навіки житимуть сповнені трагічної переконливості слова пісень і віршів часів повстання. Там не було фальші – йшли на смерть в ім'я життя:

... *Święta Maryjo, wstąp
razem z nami*

Na barykady...

... *I wierz mi, Warszawo,*

Prócz piosenki i łzy

Jam gotów ci życie poświęcić. [19: 5].

Таким був і подвиг воїнів на Монте Кассіно, де 18 травня 1944 року полягло 3783 воїни II Польського корпусу, але була відкрита дорога на Рим [20: 109]. Таким був і подвиг полковника Хрустицького – командира 30-ї танкової бригади – який у період прориву блокади Ленінграда в палаючому танку продовжував бій і, підбивши 10 фашистських танків, загинув сам. Звання Героя Радянського Союзу йому було присвоєно посмертно.

Високість духовності зробила нині покійного Папу Римського Іоанна Павла II найбільшим моральним мірилом світу. Він повторював думку святого Павла з його послання до римлян: "дух приходиться за допомогою нашої слабкості" [23: 6], і духовна сила Великого поляка зробила його

однією з найбільших і найвпливовіших постатей ХХ століття, Сумлінням світу. Земне слово в його устах ставало совістю. "Miłość sama gownoważy los" – "Любов сама врівноважує долю" – сказано в одному з його поетичних псалмів [23: 8]. Він не мав іншої зброї, ніж слово і сам спосіб власного життя. Але вони стали великою силою, що об'єднувала людей у їх прагненні до правди і світла, переконливим аргументом діалогу людських культур. Тому його тепло зустрічав наш народ під час візиту в Україну, бо він ніс у життя ті сутності, які завжди були спільними для духовних прагнень українців і поляків – ідеї миру, дружби, взаємоповаги народів.

Список використаних джерел та літератури

1. Прислів'я та приказки шістьма мовами / Уклав Григорій Бігук. – К.: ТанDEM, 2003. – 320 с.
2. Siryk L. Naznaczoney Ukrainą. O tworczości Józefa Łobodowskiego. – Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – 278 s.
3. Буравський О. Поляки Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с.
4. Зборовський В.В. Джозеф Конрад – гордість Бердичівщини // Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина / За ред. С.О. Пультера. – Житомир, 2000. – С. 287-244.
5. Єршов В.О. Крашевський в Житомирі // Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина / За ред. С.О. Пультера. – Житомир, 2000. – С. 294-299.
6. Єршов В.О. Представники польської літератури // Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина / За ред. С.О. Пультера. – Житомир, 2000. – С. 299-312.
7. Крашевський Ю.І. як явище світової культури: Науковий збірник "Велика Волинь" / Голов. ред. М.Ю. Костриця. – Житомир: Волинь, 2002. – 124 с.
8. Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі. Антологія / Упоряд. М.Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1995. – 693 с.
9. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т.10.
10. Денисова А. Необъявленная война // Факты. – 1999. - 2 сент.
11. История русской литературы XIX века в 5-ти томах / Под. ред. Д.Н. Овсяннико-Куликовского. – М.: Изд. т-ва Мирь, 1924. – Т.3. – 504 с.
12. Толстой Л.Н. За что? // Собр. соч. в 12 т. М.: Худ. лит., 1976. – Т. 12. – 559 с.
13. Семенова Н.М. Польское восстание 1863 года на Волыни в "Истории моего современника" В.Г. Короленко // Духовні витоки Житомирщини. Науковий збірник "Велика Волинь". – Т 24. – Житомир, 2003. – С. 46-53.
14. Шевченко Т. Вибрані твори у трьох томах. – К.: Держлітвидав, 1963. – Т. 3. – 492 с.
15. История русской литературы XIX века / Под ред. проф. Ф.М. Головченко и проф. С.М. Петрова. – М.: Учпедгиз РСФСР, 1960. – Т. 1. – 552 с.
16. Огієнко Іван. Українська культура. – К.: Абрис, 1991. – 272 с.

17. Mickewicz A. W przyjacielskim domu. Адам Міцкевич у дружньому домі. – Львів: Каменяр, 1994. – 191 с.
18. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої // Наталена Королева. Історичні повісті. Легенди старокиївські. – К.: Дніпро, 1991. – С. 633-653.
19. Dziennik Kijowski. - 1994. – № 15. – S. 5.
20. Michowiez J., Kozłowska Z., Szklarek B. A to Polska własnie. – Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1991. – 320 s.
21. Маруськ Т. Книга, разрушающая мифы // Зеркало недели. – 1997. - 13-19 сентября, № 37.
22. Jak się modli Papież // Dziennik Kijowski. – 1995. – № 20. – S. 2.
23. Войтила К. Святиня. Вибрані поезії / Упорядник, автор передмови та перекладач з польської мови Віктор Грабовський . – К.: Дніпро, 2001. – 146 с.

A. Lisowski. Ukraińsko-polskie związki duchowe.

W artykule przedstawione są pytania ukraińsko-polskich związków duchowych w okresie XIX-XX wieków.

A.M. Lisovsky. Ukrainian-Polish Spiritual Relations.

The paper deals with the Ukrainian Polish spiritual relations which were formed during the XIX-XX centuries.